

ALOHIDA TA'LIM EHTIYOJLARI BO'LGAN BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH TIZIMINI YANA TAKOMILLASHTIRISH

Isoqjonova Dilfuza Muxtorjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU "Surdopedagogika va
inklyuziv ta'lim" kafedrası o'qituvchisi

Sharipov Bayramali Sirojiddin o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU "Surdopedagogika va
inklyuziv ta'lim" yo'nalishi 302-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada imkoniyati cheklangan yoshlarni sifatli ta'lim olishi, ya'ni sog'lom tengdoshlari bilan ta'lim-tarbiya olishi uchun maxsus maktablardan umumiy maktablarga integratsiya qilish va inklyuziv ta'limni joriy qilish, o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim jarayoniga qayta tayyorlash va maktablarga metodik yordam ko'rsatish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, integratsiyalash, maxsus maktab, metodik yordam ko'rsatish.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается интеграция молодежи с ограниченными возможностями здоровья из специальных школ в общеобразовательные школы и внедрение инклюзивного образования для того, чтобы они могли получать качественное образование, то есть получать образование со своими здоровыми сверстниками. Переподготовка учителей для инклюзивного образования. Оказание инклюзивной методической поддержки.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, интеграция, специальная школа, методическое обеспечение.

ABSTRACT

In the article, the introduction of inclusive education and integration from special schools to general schools in order for young people with disabilities to receive quality education, that is, to receive education with their healthy peers. Retraining of teachers for inclusive education. Provision of inclusive methodical support to schools by the Tashkent State Pedagogical University.

Keywords: Inclusive education, integration, special school, methodical support.

Yosh avlod kelajagi hamisha O‘zbekiston davlat siyosatining markazida bo‘lgan. Bugun ham yurtimizda yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish, yoshlarning kamoloti va tarbiyasiga ijobiy ta’sir qiluvchi shart-sharoit yaratish uchun barcha sohada keng ko‘lamli islohotlar jadallik bilan olib borilmoqda. O‘zbekiston haqiqiy ma’noda yoshlar mamlakati. Bu yurtda ulg‘ayotgan yig‘it-qizlarning orzulari va o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlari bisyor.

Bugungi kunda respublika bo‘yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo‘lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o‘quvchilar ta’lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo‘lgan 13,3 ming nafar o‘quvchilar uyda yakka tartibda o‘qitiladi.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni sog‘lom bolalar qatorida umumta’lim maktablarida o‘qitish amaliyotini rivojlantirish maqsadida ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan o‘quvchilarning umumta’lim maktablariga integratsiyalashuvi (uyg‘unlashtirgan holda ta’lim-tarbiya berish) tajribasi qo‘llanilishi natijasida so‘ngi yillarda 500 nafarga yaqin alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar umumiy o‘rta ta’lim maktablariga qaytarildi.

Hozirgi kunda 3,2 mingdan ortiq umumiy o‘rta ta’lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin o‘quvchilar inklyuziv ta’lim bilan qamrab olingan.

Xalq ta’limi tizimida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun inklyuziv ta’lim tizimini tashkil etish, ularning ta’lim olishga bo‘lgan teng huquqlarini ta’minlash borasida ayrim bo‘shliq va kamchiliklar mavjud, shu jumladan: 1) Inklyuziv ta’limni tashkil etish sohasida:

-Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ayrim ta’lim muassasalarida ular uchun to‘siqsiz muhit va imkoniyatlar yaratilmagan.

Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta’lim muassasalari zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitishga mo‘ljallangan uskuna va jihozlar bilan to‘liq ta’minlanmagan;

-Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv ta’lim tizimining mazmun-mohiyati haqida jamoatchilik o‘rtasida tushuntirish ishlarini olib borish yo‘lga qo‘yilmaganligi natijasida ota-onalar alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan farzandlarini umumta’lim muassasalarida o‘qitishi mumkinligi haqida yetarli ma’lumotga ega emas;

-Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga jalb qilish bilan bog‘liq muammolarni hal etish masalalariga mahalliy ijroiya hokimiyati organlari tomonidan yetarli e’tibor qaratilmayapti;

2) Kadrlarni tayyorlash sohasida:

-Umumta'li inklyuziv ta'lim — alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlagan holda beriladigan ta'lim;

Inklyuziv ta'lim sinfi — maktabdagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning boshqa (sog'lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta'lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinf;

Boshlang'ich tayanch korreksion sinfi — maktabda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun alohida tashkil etiladigan boshlang'ich sinf;

O'quvchilar — inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda tahsil olayotgan sog'lom yoki alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar.

Maktabda o'quvchilar boshqa (sog'lom) bolalar bilan bir qatorda maktabga qatnab muayyan sinfning o'quv rejasiga mos keladigan o'quv dasturlari doirasida tahsil oladi.

Maktabga qatnab o'qish imkoniyati bo'lmagan o'quvchilarga ta'lim berish o'quv rejaları va o'quv dasturlariga muvofiq ota-onalar yoki ularning o'rni bosuvchi shaxslar bilan kelishilgan tavsiyaga muvofiq zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni masofadan turib yoki uyda yakka tartibda ta'lim berish orqali amalga oshiriladi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, bag'rikenglik, oshkoralik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi.

Maktabda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar bolalarning yosh va individual xususiyatlari, aqliy rivojlanishi darajasi, somatik va asab-ruhiy sog'lig'i holatiga muvofiq tashkil etiladi.

Maktab muassasalarida inklyuziv ta'lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash talab etilmoqda;

-Pedagogik kadrlarning kasbiy tayyorgarligi hamda kasbiy malaka darajasi inklyuziv ta'lim uchun yetarli emasligi natijasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishda qator muammolar yuzaga kelmoqda;

-Umumta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlari inklyuziv ta'lim haqida yetarli ma'lumotlarga ega emasligi inklyuziv ta'limni joriy etishning samarasizligiga olib kelmoqda;

-Malaka oshirish va qayta tayyorlash ta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'limi bo'yicha malaka oshirish kurslari tashkil etilmagan, ular faoliyatiga inklyuziv ta'lim bo'yicha zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy qilinmagan;

3) O'quv jarayonini tashkil etish sohasida:

-Umumta'lim muassasalarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berish metodikasi ishlab chiqilmagan;

-Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'lim berishning sifati va samaradorligini aniqlash mezonlari ishlab chiqilmagan;

-Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari zarur maxsus o'quv adabiyotlari va metodik-qo'llanmalar bilan yetarli darajada ta'minlanmagan;

4) Inklyuziv ta'lim tizimini moliyalashtirish sohasida:

-Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun yetarli mablag'larni samarali va shaffof tizim asosida taqsimlash va foydalanish talab etilmoqda;

-Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun o'quv jihozlari va materiallarini yangilash, maktab binolarida inklyuziv ta'limni joriy etishga qaratilgan sharoitlar yaratish uchun davlat budjetidan ta'lim muassasalariga yetarli mablag'lar yo'naltirilmayapti.

5) Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish

-Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi — ta'lim olish uchun teng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quyidagilardir: Inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;_Pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim dasturlarini joriy etish, inklyuziv ta'lim metodikasiga oid o'quv materiallarini takomillashtirish;_Inklyuziv ta'lim berishning zamonaviy nazariyalarini o'zlashtirish, inklyuziv ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish markazlarini tashkil etish hamda ta'lim berishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar asoslarini egallashga sharoit yaratish;_O'qituvchi, o'quvchi, ota-ona, jamoat tashkilotlari mutaxassislari, keng jamoatchilik uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha o'quv-uslubiy majmualar va ommabop nashrlar yaratish; Inklyuziv ta'lim tizimi joriy etilgan umumta'lim muassasalarida o'qituvchilarning sifat tarkibini, xususan magistrlik darajasiga ega bo'lgan pedagoglar sonini bosqichma-bosqich oshirish;_Inklyuziv ta'limni joriy etishda avvalo chekka hududlarda joylashgan, o'quvchilar soni kam bo'lgan umumta'lim maktablaridagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitishga e'tibor qaratish;_Inklyuziv ta'lim sifatini mustaqil baholash tizimini shakllantirish va alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun qo'shimcha pedagogik ta'lim xizmatlarini yo'lga qo'yish;_Xalq ta'limi sohasida rahbar kadrlar tayyorlash bo'yicha standartlashtirilgan dastur ishlab chiqish, ularga inklyuziv ta'limni amalga oshirish mexanizmlarini ko'zda tutuvchi o'quv kurslarini kiritish;_masofaviy kurslarni yo'lga qo'ygan holda, inklyuziv ta'lim tizimi joriy

qilingan umumta'lim muassasalarida faoliyat olib boruvchi pedagoglarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi samaradorligini kuchaytirish va qamrovini kengaytirish; Hududlar imkoniyatlarini inobatga olgan holda inklyuziv ta'limni rivojlantirish holati va tendensiyalari monitoringini olib borish; har bir bolaga o'zining shaxsiy tempiga mos ravishda rivojlanish huquqini ta'minlash kabi ishlarni amalga oshirish kerak .

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirsak, ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirsak, barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratilsa, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratilib, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash va Toshkent davlat pedagogika universitet tomonidan inklyuziv sinflari mavjud maktablarga metod yordam ko'rsatish va ta'lim sifatini oshirib boorish, Maxsus pedagogika fakultetida ta'lim olayotgan talabalarni inklyuziv ta'lim tashkil qilingan maktablarga amalyotga yuborish kabi ishlarni amalga oshirish lozim.

Yuqorida keltirilgan vazifalarni amalga oshirish natijasida inklyuziv ta'lim doirasida sifatli samaradorlikka erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. “Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари” Л.Р.Мўминова “ COMPLEX PRINT” нашриёти Тошкент 2018й.
2. “Инклюзив таълим муассасаларида заиф эшитувчи болалар таълим-тарбиясини ташкил этиш технологиялари” Д.А.Назарова “ COMPLEX PRINT” нашриёти Тошкент 2020 й.
- 3.“Сурдопедагогика” дарслик Д.А.Назарова, З.Н.Мамаражабова “INNOVATSIYA –ZIYO” Тошкент-2019й.
4. “Имконияти чекланган болаларни инклюзив таълимда ўқитиш услублари” услубий тавсиянома, Р. Шомахмудова, А. Бердиева, ООО “ИШОНЧ МАРКАЗ СЕРВИС” 2008й.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori 4860-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 7012-son.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori 638-son.